

בס"ד

"לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני... רק אל תשב את בני שמה"
לפרשת חיי שרה (ע"פ שעור של שרון רימון)

יש במעשה זה שתי מטרות: האחת היא הבטחת ילודה, והשנייה היא דאגה שהמשך הזרע יהיה ראוי להמשך הברית עם ה'; לצורך כך צריך למצוא אשה ראויה.

המעשה השלישי הוא קביעת היורש (כ"ה, א' - ו'). לפני מותו, דואג אברהם לכך שלא תהיה מחלוקת בעניין היורשה, ושיהיה ברור שיצחק הוא היורש שלו. לצורך כך הוא משלח את בני הפלגשים למקומות אחרים, ומוריש ליצחק את כל רכושו.

כלומר, אמנם אברהם קיבל מה' את הבטחת הארץ ואת הבטחת הזרע, אך הוא איננו מקבל זאת כ"הבטחה" וכמתנה, אלא כיעוד שעליו לפעול למען קיומו - הוא עושה מעשים בפועל כדי לזכות בארץ וכדי להקים זרע.

ב. האשה הראויה ליצחק

חיפוש אשה ליצחק מתחיל בשבועה שמשיבוע אברהם את עבדו, אליעזר²:

1. בראשית פרק כ"ד

(א) וְאַבְרָהָם זָקֵן בָּא בַּיָּמִים וְה' בָּרַךְ אֶת אַבְרָהָם בְּכָל: (ב) וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל עַבְדוֹ זָקֵן בִּיתוֹ הַמְּשָׁל בְּכָל אֲשֶׁר לוֹ שִׁים נָא לְדָד תַּחַת יָרְכִי: (ג) וְאַשְׁפִּיעַךְ בְּה' אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם וְאֶלֹקֵי הָאָרֶץ אֲשֶׁר לֹא תִקַּח אִשָּׁה לְבְנֵי מִבְּנוֹת הַכְּנַעֲנִי אֲשֶׁר אֲנֹכִי יוֹשֵׁב בְּקִרְבָּו: (ד) כִּי אֶל אֶרְצִי וְאֶל מוֹלַדְתִּי תֵלֵךְ וְלִקַּחְתָּ אִשָּׁה לְבְנִי לְיִצְחָק:

דבריו של אברהם מבהירים מיהי האשה הראויה ליצחק: אשה שאיננה כנענית, ושמוצאה הוא ארץ מולדתו של אברהם.

בקשה זו של אברהם דורשת ביאור בשתי נקודות:

א. מדוע מתנגד אברהם לנישואין עם הכנענים? האם לא יתכן שתהיה אשה טובה מבנות הכנעני (אולי מבנות ענר אשכול וממרא, שהיו בני בריתו ותלמידיו של אברהם³)? האם לא יתכן שיצליח "לגיייר" אשה כנענית (והרי אברהם עסק בקירוב אנשים לאמונה⁴)?

ב. מדוע רוצה אברהם לקחת אשה דווקא מארצו וממולדתו, והרי ה' ציווה עליו "לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך"

א. מעשיו האחרונים של אברהם

פרשת חיי שרה מתארת את שלושת מעשיו האחרונים של אברהם, המאפיינים את דרכו בחייו.

המעשה הראשון הוא קניית מערת המכפלה (פרק כ"ג). מדוע התורה מאריכה כל כך בסיפור קניית מערת המכפלה?

מדוע התורה לא מסתפקת במשפט אחד: "ויקן את מערת המכפלה ויקבור בה את שרה"?

מכך שהתורה לא עשתה זאת, ניתן להסיק שאין כאן רק תיאור קבורתה של שרה:

הכתוב מפרט את מעשה הקנייה, וחוזר ומדגיש שאברהם לא הסכים לקבל את המערה במתנה, אלא התעקש לשלם עליה במיטב כספו.

משמעות נקודה זו היא כי אמנם ה' הבטיח לאברהם את ארץ כנען, אך אברהם איננו חושב שזו הבטחה שתתקיים מעצמה, אלא הוא יודע שעליו לפעול כדי לקיים את ההבטחה הזו.

לכן, כל חייו הוא איננו מתנהג כאדם שהארץ כבר שייכת לו, אלא כגור ותושב, והוא יודע שעליו לעשות מעשים כדי לקנות את הארץ.

ה' אמר לו "קום והתהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה" (י"ג, י"ז), ואברהם מבין שכדי לקבל את הארץ עליו להתהלך בה, ואכן זה מה שהוא עושה כל חייו.

בנוסף לכך, אברהם דואג להתחיל לקנות את הארץ במו ידיו ובכסף מלא - מערת המכפלה היא המקום הראשון שנקנה בכסף בארץ¹.

המעשה השני הוא מציאת אשה ליצחק (כ"ד, א' - ח'). ה' הבטיח לאברהם "כי ביצחק יקרא לך זרע" (כ"א, י"ב) כלומר יצחק אמור להמשיך את הבטחת הזרע שניתנה לאברהם - ממנו אמור לצאת "הגוי הגדול" (י"ב, ב') שהובטח לאברהם.

לקראת סוף ימיו דואג אברהם גם למימוש הבטחת הזרע: הוא מחפש אשה ראויה ליצחק.

2 על פי יומא כח:.

3 עיינו בראשית י"ד, י"ג, וראו הערות 6-8 בהמשך.

4 עיינו רש"י י"ב, ה'.

1 כל קניית קרקע היא משמעותית, אך קניית אחוזת קבר היא קניין חזק מאד, המקשר בני אדם אל הקרקע.

שני הדברים האלה הם שני עיקרים בחייו של אברהם: **הבטחת הזרע והבטחת הארץ**, ועל שניהם הוא לא מוכן לוותר.

אולם, במקרה בו יתנגשו שני הערכים - במה יבחר? מהו הערך החשוב יותר?

על מה מוכן אברהם לוותר כדי לקיים את הערך הראשון?

אברהם איננו מוכן בשום פנים ואופן לשמוע על יציאת יצחק מן הארץ, ובסוף דבריו אברהם אף חוזר על כך: **(ח) ואם לא תאבה האשה ללכת אחרך ונקית משבעתי זאת רק את בני לא תשב שמה:**

לכאורה, תשובתו של אברהם מבהירה שהישיבה של יצחק בארץ היא העיקר, ואין לוותר עליה בשום פנים ואופן: אם לא תמצא אשה מחרן שתסכים לבא לכנען, נראה שיצחק יצטרך לשאת אשה כנענית.

כך נראה גם מרש"י:

2. רש"י לפסוק ח'

"ונקית משבועתי": וקח לו אשה מבנות ענר אשכול וממרא.

מיהם ענר אשכול וממרא?

בבראשית י"ד, י"ג, מוזכרים ענר אשכול וממרא כנערים אשר יצאו עם אברהם למלחמה בארבעת המלכים, והמדרשים מתארים אותם כתלמידיו ובעלי-בריתו של אברהם⁶;

3. פרקי דרבי אליעזר כ"ז

השכים אברהם בבקר ולקח את **שלושת תלמידיו עמו ענר אשכול וממרא** ואת אליעזר עבדו עמו ורדף אחריהם עד דן... ושם הניח את שלושה תלמידיו ולקח את עבדו אליעזר שבמניין שמו שמנה עשר ושלוש מאות וירדוף אחריהם עד משמאל לדמשק שנאי וירדפם עד חובה

כנראה שהם היו צדיקים, ובנותיהם ראויות ליצחק⁷.

למרות זאת, על פי המדרשים, השבועה "אשר לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני" מתייחסת דווקא לבנות ענר אשכול וממרא⁸:

4. בראשית רבה פרשה נ"ט

אשר לא תקח - הזהירו שלא ילך אל בנות ענר אשכול וממרא כי אל ארצי ואל מולדתי

לגבי בנות אלה, הייתה מחשבה שאפשר להתחתן איתן למרות שהן כנעניות, ובכל זאת אברהם משביע את אליעזר שלא לקחת אותן ליצחק.

לפי דברי רש"י, אם לא תמצא אשה מחרן אשר תסכים לבא לכנען, אברהם מוכן לוותר על התנאי "אשר לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני", ולקחת אשה ליצחק מבנות ענר אשכול וממרא, שהם אמנם כנענים, אך מעשיהם טובים.

ואכן, לפי השתלשלות השיחה נראה שיותר חשוב לאברהם שיצחק ישאר בארץ מאשר שלא ישא אשה כנענית:

(י"ב א'), ומשמעותו של צווי זה היא לא רק לגבי אזור גיאוגרפי, אלא גם **להתנתק מהתרבותם?**

כיצד יתכן שאברהם רוצה לקחת אשה דווקא מתוך התרבות שה' אמר לו להתנתק ממנה, ואיננו מוכן לקחת אשה מבנות הכנעני, כאשר ה' לא ציווה להתנתק מהם?

נתייחס לשאלה זו בהמשך, ובניתיים נקשיב לתגובתו של העבד:

(ה) ויאמר אליו העבד אולי לא תאבה האשה ללכת אחרך אל הארץ הזאת הקשב אשיב את בנך אל הארץ אשר יצאת משם:

העבד מעמיד בפני אברהם שאלה מציאותיות:

מה עליו לעשות במקרה שהאשה מחרן לא תרצה לבא לכנען?

לכאורה זו שאלה טכנית, אך שאלה זו ותשובת אברהם לשאלה זו מבהירות את עיקר רצונו של אברהם.

אם אברהם איננו מוכן שיצחק ישא אשה כנענית, והוא מעוניין דווקא באשה מחרן, האפשרות ההגיונית ביותר היא שיצחק ילך בעצמו לחרן לשאת אשה.

האם אברהם מוכן שיצחק ילך לחרן כדי לשאת אשה?

לכאורה התשובה פשוטה:

מה הבעיה? אם כל כך חשוב שיצחק יתחתן עם אשה מחרן, הוא בוודאי יכול ללכת לשם כדי למצוא אשה ראויה.

אולם, העבד מבין בעצמו שזה לא כל כך פשוט, ולכן הוא שואל⁵:

תגובתו של אברהם לשאלה זו מבהירה שאכן היה מקום לשאלתו של אליעזר:

(ו) ויאמר אליו אברהם השמר לך פן תשיב את בני שמה:

אברהם אומר זאת בצורה חריפה ביותר - "**השמר לך פן**" - המזהירה את העבד שלא לחשוב אפילו לעשות דבר כזה.

מתוך שאלתו של העבד מתברר שנוספת לשבועה עוד נקודה חשובה:

אין להוציא את יצחק מן הארץ ולהשיבו לחרן, ולשונו החריפה של אברהם בעניין זה מבהירה שזה עניין עקרוני וחשוב.

מדוע כל כך חשוב לאברהם שיצחק לא יצא לחרן?

אם מפני שה' ציווה עליו להתנתק מארצו ומתרבותה, מדוע אפשר לקחת משם אשה אך אי אפשר ללכת לשם?

אולי מבין אברהם שיצחק צריך לשבת בארץ, ולא לצאת ממנה? לשאלות אלה נתייחס בהמשך.

מתוך השיחה בין אברהם לאליעזר, מתברר כי מציאת האשה ליצחק מורכבת, ועומדים בה שני ערכים חשובים זה מול זה:

האחד - מציאת האשה הראויה ביותר ליצחק,

השני - ישיבת יצחק בארץ.

6 ראו פרקי דר' אליעזר כז; פסיקתא זוטרתא בראשית יח.

7 ראו בראשית רבה פרשה נ"ז.

8 ראו בראשית רבה נט; שכל טוב בראשית כד.

5 הרי אם יצחק היה יכול ללכת לחרן, לא היה צורך לשלוח את אליעזר לשם..

6. רש"י, בעקבות המדרש

"וירא את ערות אביו" - יש מרבתינו אומרים סרסו, ויש אומרים רבעו.

שם ויפת מתקנים את מעשה חם. חם היה צריך לכסות את אביו, ובמקום זאת יצא וגילה את קלונו ברבים; שם ויפת, לעומת זאת, דואגים לכבוד אביהם - הם מכסים אותו ואף דואגים לשמור על כבודו בכך שאינם רואים את ערותו אלא "וילכו אחרנית... ופניהם אחרנית וערות אביהם לא ראו".

תגובתו של נח למעשי בניו היא בעלת משמעות רבה ומרחיקת לכת:

7. בראשית פרק ט'

(כה) ויאמר ארור כנען עבד עבדים יהיה לאחיו:

(כו) ויאמר ברוך ה' אלוקי שם ויהי כנען עבד למו:

(כז) ופת אלוקים לפת וישכן באהלי שם ויהי כנען עבד למו:

קללת כנען מתמיהה: מדוע נח מקלל את כנען, בנו של חם, ולא את חם עצמו?

בגלל קושי זה היו שפרשו⁹ ש"בנו הקטן" (כ"ד) הוא כנען.

8. אבן עזרא על בראשית פרק ט פסוק כד

(כד) וייקץ נח - הכתוב לא גלה מה נעשה והעושה היה כנען. וכן היה כי חם ראה ולא כסהו כאשר עשו אחיו רק גלה הדבר ושמע כנען ולא נדע מה עשה:

אולם רוב המפרשים אינם מסכימים לדעה זו, שהרי הכתוב אינו מתאר מעשה של כנען אלא של חם.

כלומר, לפי הפשט, חם עשה מעשה וכנען קולל. מדוע?

רד"ק, בפירושו לפסוק כ"ד, מסביר זאת כך:

9. רד"ק על בראשית פרק ט פסוק כד

ראה בנבואה כי רע יהיה הוא וזרעו עד עולם.

לפי הסבר זה, קללת כנען איננה עונש בגלל מעשה אחד מסויים של אביו, חם, אלא יש כאן עניין הרבה יותר מהותי: נח הבין שמעשהו של חם מעיד על מהות שלילית של חם ושל כל צאצאיו.

הקללה מכוונת כלפי כנען מפני שגם מהותו של כנען פגומה.

אולם אם כן - מדוע לא הופנתה הקללה לחם ולכל צאצאיו, אלא דווקא לכנען?

נראה שאם הקללה הייתה מופנית לחם, אולי לא היינו מבינים שיש כאן עניין מהותי שממשיך גם אצל בני חם ושהקללה כאן היא קללה לדורות בגלל מהות פגומה של ענף זה של האנושות.

דברי המדרש (המובאים ברש"י), המרחיבים את מעשיו של חם מראה וסיפור לאחיו למעשה חמור יותר, מבטאים את העובדה שסיפור זה בא ללמד על מהותו של חם, הפגומה בתחום המיני.

כאשר העבד מעמיד בפניו את שתי האפשרויות, זו מול זו, הוא מגיב בחריפות נגד יציאת יצחק מן הארץ, ואיננו מזכיר את התנגדותו לבנות הכנעני.

יותר מכך: הוא אומר "ונקית משבועתי זאת" - השבועה "אשר לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני".

האמנם מעדיף אברהם את הישיבה בארץ על פני נישואין עם אשה שאיננה כנענית?

קביעה זו בעייתית, שהרי הדבר הראשון שאומר אברהם לעבד בעניין נישואיו של יצחק הוא "אשר לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני", ואם זה הדבר הראשון שאברהם משביע את העבד עליו - כנראה שזוהי נקודה עקרונית.

נסה להבין מדוע מתנגד אברהם לנישואין עם הכנענים, ומתוך כך נבין האם יתכן שאברהם יהיה מוכן לוותר על תנאי זה.

כפי שכתבנו בראשית השיעור, אמנם אברהם קיבל מה' הבטחה שהארץ תהיה שלו, אך הוא לא מחכה שה' יתן לו את הארץ, אלא הוא מבין שעליו לעשות מעשים של ממש כדי להעביר את הארץ לרשותו: הוא קונה את מערת המכפלה ובכך מתחיל לקנות קרקע בארץ, על מנת להאחז בה.

דרך נוספת להעביר את הארץ לרשותו היא לשאת אשה מבנות הארץ, כך שאברהם יהפוך לחלק מתושבי הארץ, יקבל נחלה בארץ, ובהמשך הדורות יתרבו בניו בארץ ובאופן טבעי ינחלו את הארץ. אולם, אברהם מבחיר שזו לא הדרך.

הוא איננו מוכן לשאת אשה כנענית, אפילו אם הנישואין האלה יכולים לקדם את ההיאחזות בארץ. מדוע?

1. הכנענים

מיהם הכנענים ומה ידוע לנו עליהם? הסיפור הראשון המפגיש אותנו עם כנען הוא סיפור השכרות של נח:

5. בראשית פרק ט'

(כ) ויחל נח איש האדמה ויטע כרם: (כא) וישת מן היין וישכר ויתגל בנות אהלה:

(כב) וירא חם אבי כנען את ערות אביו ויגד לשני אחיו בחוץ: (כג) וישח שם ויפת את השמלה וישומו על שכם שניהם וילכו אחרנית ויכסו את ערות אביהם ופניהם אחרנית וערות אביהם לא ראו: (כד) וייקץ נח מיינו וידע את אשר עשה לו בנו הקטן:

הסיפור מתאר את תגובתם של בני נח לשכרות של אביהם. מה היה חטאו של חם?

לפי הפשט, חם חטא כאן בשני דברים: האחד - הוא ראה את ערות אביו אך לא כיסה אותו ולא נהג בו בכבוד; השני - הוא ביזה את אביו בכך שהוא סיפר את שראה לאחיו.

אולם, בעקבות פסוק כ"ד, האומר "אשר עשה לו בנו הקטן", ניתן להבין שחטאו של חם היה לא רק בראיה אלא הוא היה מעשה ממש, ולכן רש"י, בעקבות המדרש, מוסיף עוד חטא:

9 ראו ראב"ע לפסוק כ"ד, וכן מדרש פרקי דר' אליעזר, כג.

לפניכם ותטמא הארץ: (כח) ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אתה פאשר קאה את הגוי אשר לפניכם :

לעומת זאת, מבני שם יצא אברהם אשר מתקרב לה', וממנו יוצא העם הנבחר להיות עם ה'13.

ד. כנען וארץ כנען

להפתעתנו, דווקא כנען מתיישב בארץ אשר ידועה לנו בהמשך כארץ הנבחרת על ידי ה' :

13. בראשית פרק י'

(יט) וַיְהִי גְבוּל הַכְּנַעֲנִי מִצִּידֹן בְּאֶכָה גְרָרָה עַד עֵזָה בְּאֶכָה סְדֹמָה וְעַמְרָה וְאַדְמָה וְצִבְיִים עַד לְשַׁע :

כמו כן, כאשר אברהם מצטווה ללכת אל הארץ "אשר אראך" (י"ב, א'), אברהם יוצא מארצו וממולדתו, ומגיע לארץ כנען :

14. בראשית י"ב, ה' - ו'

...וַיָּצֵאוּ לְלֶכֶת אֶרְצָה כְּנַעַן וַיָּבֵאוּ אֶרְצָה כְּנַעַן ... וְהַכְּנַעֲנִי אֵז בְּאֶרְץ :

אברהם יוצא מתוך בני שם ומגיע אל ארצם של בני חם, לארצם של הכנענים, הארץ של העם המושחת והמקולל ביותר, וה' מסכים עם הבחירה הזו של אברהם14, ואומר לו (ז) "לזרעך אתן את הארץ הזאת".

דווקא הארץ שבה יושבים בני כנען, המושחתים והמקוללים, היא הארץ שאברהם מגיע אליה בעקבות צו ה', היא הארץ הנבחרת על ידי ה' להתחיל בה את הקריאה בשם ה'!

מהלך זה מעורר פליאה גדולה :

מדוע נבחרה דווקא ארץ כנען להיות ארץ ישראל, ארץ ה'?

ניתן לשאול זאת בכיוון ההפוך :

מדוע קיבלו דווקא הכנענים את הארץ המיוחדת הזו, הראויה לקרבת ה'?

מדוע לא ניתנה ארץ זו כבר מלכתחילה לבני שם?

מתברר שיש כאן עניין מאד משמעותי :

אברהם איננו מקבל בקלות את הארץ המובטחת לו, והוא הבין שהוא הובא לארץ לא כדי להתערב בכנענים ולהיות אחד מהם, אלא להפך - אברהם מובא אל הארץ כדי להוות אלטרנטיבה לתרבות הכנענית.

אברהם מגיע אל הארץ כדי להוציא את הכנענים מן הארץ ולרשת את הארץ במקומם, והמאבק על קניית הארץ נעשה בד בבד עם המאבק התרבותי.

על אברהם להתמודד עם התרבות הכנענית ולגבור עליה, ותוך כדי כך הוא יקנה את הארץ.

הארץ איננה ניתנת לאברהם אלא נקנית לו, גם בכסף וגם בהתפתחות רוחנית.

זהו תהליך ארוך וקשה, אך משמעותי מאד.

13 ולהפך לגבי בני חם.

14 עיינו בשיעורנו לפרשת לך-לך,

<http://www.etzion.org.il/vbm/archive/13-parsha/03lekh.rtf>

גם קללתו של נח לכנען איננה עונש אישי, אלא קביעה היא מהותית, לצאצאיהם לדורות הרחוקים מכנען ומחם באותה מידה.

כשם שמעשה חם בסיפור זה מבטא את מהותו הפנימית הפגומה, העוברת גם לצאצאיו, כך גם מעשה שם ויפת איננו מקרי אלא הוא מעשה המבטא את מהותם, ובהתאם לכך הברכה של נח לשם ולפית היא ברכה מהותית, לענף האנושות שיצא מהם.

להבנת העניין נתמקד בברכת שם10 :

10. בראשית פרק ט'

"וַיֹּאמֶר בְּרוּךְ ה' אֱלֹהֵי שָׁם" (פסוק כ"ו)

מהותו של שם היא עובד אלוקים, בעל קשר מיוחד עם ה'.

אם כן, סיפור השכרות של נח איננו סיפור אישי, אלא הוא סיפור המביא לידי ביטוי את מהותם של שלושת ענפי האנושות.

בהתאם לכך, גם דברי נח לשלושת בניו אינם אישיים, אלא בעלי משמעות לדורות.

ההיכרות הראשונה עם "כנען", אפוא, היא בסיפור המעיד על אופיו השלילי, הפגום בתחום המיני, וכמו כן מעיד הכתוב על היותו מקולל.

ואכן, בהמשך התנ"ך ידועים בני חם בכלל ובני כנען בפרט כמושחתים בתחום המיני11.

11. בראשית פרק י'

(ו) וּבְנֵי חָם כּוּשׁ וּמִצְרַיִם וְפוּט וְכַנְעַן :

(ז) וּבְנֵי כּוּשׁ סִבְא וְחוּיִלָּה וְסִבְתָּה וְרַעְמָה וְסִבְתְּכָה וּבְנֵי רַעְמָה שָׁבָא וְדָדָן : (ח) וְכוּשׁ זֶלָד אֶת נִמְרֹד הוּא הַחַל לְהַיִּית גִּבּוֹר בְּאֶרְץ :

(יג) וּמִצְרַיִם זֶלָד אֶת לוֹדִים וְאֶת עֲנָמִים וְאֶת לְהַבִּים וְאֶת נַפְתָּחִים : (יד) וְאֶת פְּתֹרִסִים וְאֶת פְּסֻלְחִים אֲשֶׁר יָצְאוּ מִשֵּׁם פְּלִשְׁתִּים וְאֶת כְּפֹתְרִים :

(טו) וּכְנַעַן זֶלָד אֶת צִידֹן בְּכוֹרֹ וְאֶת חֵת : (טז) וְאֶת הִיבּוּסִי וְאֶת הָאֶמֶרִי וְאֶת הַגְּרִגִּשִׁי : (יז) וְאֶת חֲחוּי וְאֶת הָעֲרָקִי וְאֶת הַסִּינִי :

(יח) וְאֶת הָאֶרְנָדִי וְאֶת הַצְּמֵרִי וְאֶת הַחֲמָתִי וְאַחַר נִפְצוּ מִשְׁפָּחוֹת הַכְּנַעֲנִי :

ולכן מזהירה התורה את בני ישראל בעניין גלוי-ערויות שלא לעשות כמעשה אנשי כנען.

12. ויקרא י"ח

(ג) כְּמַעֲשֵׂה אֶרְץ מִצְרַיִם12 אֲשֶׁר יֹשְׁבֵתֶם בָּהּ לֹא תַעֲשׂוּ וְכַמַּעֲשֵׂה אֶרְץ כְּנַעַן אֲשֶׁר אֲנִי מְבִיא אֶתְכֶם שָׁמָּה לֹא תַעֲשׂוּ וּבְחַקְתִּיהֶם לֹא תִלְכוּ ... : (ו) אִישׁ אִישׁ אֶל כָּל שְׂאֵר בָּשָׂרוֹ לֹא תִקְרְבוּ לְגִלּוֹת עֲרוּנָה אֲנִי ה' ... (כד) אֵל תִּטְמְאוּ בְּכָל אֵלֶּה כִּי בְּכָל אֵלֶּה נִטְמְאוּ הַגּוֹיִם אֲשֶׁר אֲנִי מְשַׁלַּח מִפְּנֵיכֶם :

(כה) וְנִטְמְאָה הָאֶרֶץ וְאֶפְקָד עֲוֹנָהּ עָלֶיהָ וְתִקָּא הָאֶרֶץ אֶת יְשִׁבֶיהָ ... : (כז) כִּי אֶת כָּל הַתּוֹעֵבֹת הָאֵל עֲשׂוּ אֲנִשֵׁי הָאֶרֶץ אֲשֶׁר

10 יפת הוא דמות משנית בסיפור; הוא אמנם הולך עם שם, אך הוא איננו היוזם. כך גם בברכת נח ליפת: ניכר שיש ליפת זיקה לאלוקים, אך לא בצורה ישירה, אלא דרך קרבה לשם (עיינו פסוק כ"ז).

11 אברהם יצחק ויעקב מתמודדים עם מצרים, פלשתים ואנשי שכם (כולם צאצאי חם [עיינו י' - ו' ט' ט"ו]) בתחום המיני: לקיחת שרה במצרים (י"ב, ו' - כ') ובגורר (כ', א' - י"ח), ואונס דינה בשכם - החייו - (ל"ד, א' - ל"א).

12 גם המצרים הם מבני חם, עיינו בראשית י', ו' - ט"ו.

כמה מיני עבירות הנתלים בחומר האדם זולת עבודה זרה, ולא הרחיק לבן ובתואל שלא היה בהם כי אם פחיתת העבודה זרה בלבד (...העבודה זרה דבר התלוי בשכלו של האדם אינו מתפשט מאבות לבנים...).

לכן, אברהם דורש מהעבד את שני הדברים :
לא לקחת אשה כנענית אלא לקחת אשה מבנות שם, אבל גם לא לוותר על הישיבה בארץ ולא להוציא את יצחק מן הארץ.

הסבר תשובת אברהם "ונקית משבועתי"

נחזור לשיחה בין אברהם לאליעזר :
האפשרות של נשיאת אשה כנענית איננה באה בחשבון כלל.

העבד אפילו לא מעלה על דעתו לשאול "אולי לא תאבה האשה ללכת אחרי, האקח אשה מבנות הכנעני?",
כי ברור שהתשובה לשאלה כזו תהיה שלילית, שהרי זהו עיקר השבועה שאברהם משביע את העבד.

ברור שבנות כנען אינן ראויות לבנות ביחד עם יצחק את עם ה', אלא יצחק צריך לקחת אשה מבנות שם, אשר יש להם מוכנות לקרבת אלוקים¹⁵.

אליעזר, אשר ממונה להוציא אל הפועל את האידיאל הגדול - למצוא אשה ראויה ליצחק ולהביאה אל הארץ - מרגיש שיש כאן שני אידיאלים גדולים, וחושש שבמציאות המעשית אולי הוא לא יצליח לשלב הכל.
מה עונה אברהם לאליעזר על השאלה המעשית הזו?

ראשית, הוא מזהיר אותו שלא לוותר על אף אחד מן האידיאלים הגדולים :
אין לקחת אשה כנענית וגם לא להשיב את יצחק לחרן.

למעשה, אברהם אומר לעבד שהוא בטוח שה' יהיה איתו, ולא יהיה צורך להוציא את יצחק מן הארץ או לקחת אשה כנענית :

16. בראשית פרק כ"ד

(ז) ה' אלוקי השמים אשר לקחני מבית אבי ומאריך מולדתי ואשר דבר לי ואשר נשבע לי לאמר לזרעך אתן את הארץ הזאת הוא ישלח מלאכו לפניך ולקחת אשה לבני משם :

לא יתכן שה' יגרום למצב אשר ימנע מאברהם ומיצחק להמשיך את דרכם בעבודת ה' (ובכיבוש הארץ כחלק מכך).

שנית, אברהם מוסיף בשביל העבד את התשובה המעשית :
(ח) ואם לא תאבה האשה ללכת אחריך ונקית משבועתי זאת רק את בני לא תשב שמה :

אם העבד לא יצליח במשימה המורכבת הזו הוא פטור ממנה, אך בניגוד למה שהסברנו בתחילת השיעור (שאם העבד לא

¹⁵ כך פירש רלב"ג:

שלא יקח אשה לבנו יצחק מבנות הכנעני, ואף על פי שהוא יושב בקרבו, כי לא בחר בארץ ההיא מפני יושביה, אבל מפני היותה מוכנת אל שידבק בה השפע האלוקי למי שהוא מוכן לזה. והנה מנהג הכנענים היה פחות מאד... ועוד שכבר נתקלל כנען... ולזה היה אברהם מרחיק בנו יצחק מהתחתן בכנענים, כי בו בחר ה' יתעלה להיות ממנו הזרע הנבחר, כמו שקדם. ומפני זה בחר לו אברהם מבנות ארצו, ומהם בחר יותר בבנות משפחתו. וציווה לעבדו שיקח ליצחק משם אשה, ואם לא ימצא ממשפחתו יקח מארצו.

כאמור, הכנענים ידועים כפגומים דווקא בתחום המיני, וכאשר אברהם מחפש אשה לבנו, יצחק, אשה אשר תהיה שותפה בהמשך הזרע של בית אברהם, ברור שהוא לא ירצה להתחתן עם אחת מבנות כנען, אשר מהותם פגומה דווקא בתחום זה, הקשור בהמשך הזרע.

אברהם ירצה להתחתן רק עם אשה מבנות שם, אשר יש להם מוכנות לקרבת אלוקים.

בנוסף לכך, התורה מדגישה כי ההשחתה בתחום המיני גורמת להקאת הכנענים מן הארץ ואילו בני ישראל ירשו את הארץ הזו רק אם יצליחו להשמר מאיסורי העריות ולהתרחק מן הפגמים בהם היו נגועים אנשי כנען : (ראה מקור 12).

אברהם מבין, אפוא, שיעודו הוא לרשת את הארץ מן הכנענים על ידי יצירת תרבות אלטרנטיבית לתרבות הכנענית.

ה. השארות בארץ והאיסור לישא בת כנען - שני הצדדים של אותו המטבע

ירושת הארץ תלויה בהשארות בה והתרחקות מתושביה

קצת נוכל להבין את הנחיותיו של אברהם.
כאשר העבד מעמיד מולו את השאלה האם יש להעדיף את הישיבה בארץ או את הנישואין לבני שם, אברהם מבהיר שאין כאן שאלה, אלא אלה הם שני צדדים של אותו המטבע :

הישיבה בארץ וההתרחקות מן הכנענים אינם שני ערכים שעלולים להתנגש זה בזה, אלא ההתרחקות מן הכנענים ויצירת תרבות שונה מתרבותם הפגומה (דווקא בתחום הנישואין) היא המאפשרת לרשת את הארץ.

אברהם דואג לירושת הארץ ולכן הוא דורש שיצחק לא יצא מן הארץ, וכמו כן אברהם דואג לנישואי יצחק עם אשה מבנות שם, הראויה להיות שותפה בהמשך הזרע של בית אברהם.

אם הוא רוצה לרשת את הארץ לא יתכן שהוא ישא אשה כנענית, שהרי דווקא ההתרחקות מהכנענים וממעשיהם היא זו שתאפשר לרשת את הארץ.

אם כן, אברהם מבין שאין כאן שני ערכים העומדים זה מול זה ובמקרה של התנגשות יהיה צורך לשקול על איזה ערך לוותר, אלא שני הערכים הם עניין אחד המשלימים זה את זה, ולא יתכן לוותר על אחד מהם ;
יתור על אחד מהם יפיל את הכל.

15. הכלי יקר

כי מסתמא ציוה שלא יתחתן בבנות הכנעני פן ילמד ממעשיהם... ואם כן, מה ירוויח אם ישא אשה מבנות לבן ובתואל, כי גם המה עובדי ע"ז כמו הכנעני? על כן אמר "אשר אנכי יושב בקרבו", ואמר "פן תשב את בני שמה". כי אמר פשיטא אם ישא בני אשה מבנות הכנעני מאחר שאני יושב בקרבו מסתמא גם בני יגור אצלם ואז יש חשש שילמוד ממעשיהם, ואם ישא מבנות בתואל וידור אצלם, אז יש גם כן לחוש שמא ילמוד ממעשיהם, אבל כשישא אשה משם וידור כאן, אז אין כאן בית מיחוש, כי מן לבן ובתואל לא ילמוד שהרי לא ידור אצלם, ומן הכנעני לא ילמוד כי לא יהיה לו התערבות עמהם...היה מרחיק מהכנענים שהיו שטופי זימה

יצליח להביא אשה מחרן, עליו להשיא ליצחק אשה כנענית ולא להוציא את יצחק מן הארץ), על פי דברינו יש להסביר כך:
 אם העבד לא יצליח להביא אשה מחרן אין לקחת לו אשה כנענית וגם לא להשיב את יצחק לחרן, אלא העבד **לא יצטרך כלל לעסוק במציאת אשה ליצחק**.

כך מפרש הרמב"ן:

17. רמב"ן פרק כ"ד פסוק ח'

ונקית משבועתי זאת - לא הרשה אותו לקחת לו אשה מבנות כנען, אבל שיהיה הוא פטור וה' הטוב בעיניו יעשה... ואברהם הוא היודע ביצחק הצדיק שישמע לאביו ושיזהר בהם וילך לו אל ישמעאל או ללוט ויתר העמים.

ומוסיף הרש"ר הירש:

18. רש"ר הירש

...רק אל תפעל אתה בניגוד לכוונה האלוקית. אנו אין לנו אלא שלא תצא תקלה מתחת ידנו... הרי "אם לא תאבה", ונקית, שוב אין בידך לעשות דבר. רק אל יעלה בדעתך שעדיין יהיה מוטל עליך לפעול, ולו גם בכיוון המנוגד...

1. בטחון בה'

מה עשוי לקרות אם העבד לא יצליח למצוא אשה ליצחק?

מדוע אברהם לא נותן הנחיות מעשיות במקרה זה אלא מסתפק בכך שיהיה "נקי משבועתי"?

אברהם יודע שה' הבטיח לו זרע ואת ארץ כנען, ולכן הוא בטוח שיצחק ישאר בארץ וימצא אשה ראויה, שלא מבנות הכנעני.

אולם, אברהם איננו יושב ומחכה שברכת הארץ תתקיים: הוא פועל לירושת הארץ ואף קונה בה חלקת אדמה, כקבר לשרה.

כמו כן, אברהם איננו יושב ומחכה שברכת הזרע תתקיים אלא הוא פועל: הוא שולח את אליעזר ונותן לו הנחיות ברורות ומדויקות.

אולם, אברהם יודע שעשיית האדם מוגבלת; הוא יכול להשתדל, לנסות ולעשות מאמץ רב, אבל הוא לא יכול להיות בטוח שיצליח לפעול בעצמו.

לאחר שתמה ההשתדלות - אברהם בטוח בסייעתא דשמיא;
 לאחר ההשתדלות, אברהם בטוח שברכת ה' תפעל ושיתקיימו בו ההבטחות:

19. ההבטחות לאברהם

"כי ברך אברכך והרבה ארבה את זרעך ככוכבי השמים וכחול אשר על שפת הים" (כ"ב, י"ז),
 "ויונתתי לך ולזרעך אחריד את ארץ מגורך, את כל ארץ כנען לאחוזת עולם, והייתי להם לאלוקים" (י"ז, ח).

למדנו מאברהם שיעור חשוב באמונה. אפילו בברכתו של הקב"ה, ברכה שאדם בטוח בה בצורה מלאה, צריך מאמץ והשתדלות מצד האדם.

אמנם ההשתדלות והמאמצים אינם פועלים בזכות עצמם אלא בזכות ברכת ה', אך ברכת ה' לא פועלת ללא השתדלות של האדם.